

**“Toplum ve Bilim’in ilk sayısı yayımlandığında”
- Tanıl Bora ile Söyleşi (1) -**

Tanıl Bora - *Toplum ve Bilim*'i hangi saiklerle başlattınız? Sizi bu girişime sevkeden ihtiyaç neydi? Nasıl bir düşünce ve sosyal bilim ortamı içinde, bu ortama nasıl bir müdahaleyi düşünerek işe giriştiniz? Hangi çevrelerden destek gördünüz, ilham aldınız? Dünyada örnek aldığınız dergiler var mıydı?

Asaf Savaş Akat – İlk sayıdan bu yana 27 yıl geçmiş. Ayrıntılarda hata yapabilirim gibi geliyor. Geriye dönüp o günleri kafamda yeniden inşa etmeye çalışacağım. Kolay olmayacak. Bu arada hem Türkiye hem de bireyler olarak büyük dalgalar, çalkantılar, dönüşümler yaşadık. 60'lar 70'ler Türkiye'nin sadece sol düşünce ve siyasetle değil, diğer düşünce ve siyasetlerle ilk temas ve tanışma dönemidir. Dünyada da, özellikle az gelişmiş ülkelerde, milliyetçi ve sol ideolojilerin siyasi gelişmelere ve mücadelelere damgasını vurduğu bir dönemdir. *Toplum ve Bilim*'in ilk sayısı yayımlandığında ben 30'larımıydım, şimdi 60'ı döndük. Yaşlanma beraberinde biraz nostaljik takılma eğilimi, biraz da huysuzluk getiriyor. Tersî şartıcı olurdu. Neyse, sadede gelelim.

Toplum ve Bilim'in fikir babası, müteşebbisi, finansörü, editörü velhasıl herşeyi sevgili hocam Sencer Dıvıçioğlu'dur. Dergi hocanın çocuğudur, nokta. Ben dahil, geri kalanların hiç katkısı olmadı demiyorum, oldu elbette. Ama bizleri derginin önce fikri sonra cismi etrafında seferber eden Sencer Hocanın kişiliği, heyecanı, kararlılığı ve coşkusu sayesinde oluşan ortamdı. Hoca hepimizi teşvik etti, taşıdı. Özellikle vurgulamak gerekiyor: *Toplum ve Bilim*'i hoca düşündü, tasarladı, uyguladı, yani yoktan varetti.

Sencer Hocanın gönlünde Amerika'da Paul Sweezy ve arkadaşlarının çıkardığı marksist “*Science and Society*” yatıyordu. Uzun süre Paris'te kaldığı halde, Fransız Komünist Partisinin düşünce dergisi “*La Pensee*” modeli içine sinmiyordu. Sanırım derginin FKP ile organik bağlarından rahatsızdı, daha siyasi buluyordu. *Toplum ve Bilim* Sweezy'nin dergisinin tercümesidir; onlar bilimi öne, toplumu arkaya koymuşlardı; biz sırayı tersine çevirdik. Sözcük sıralamasının bir anlamı olabilir mi? Hatırlamıyorum; fonetik (ve estetik) açıdan daha hoş gelmiş olabilir. Hocanın dile ve estetik değerlere düşkünlüğünü, daima zarfı en az mazluf kadar önemsedğini unutmamak gerekiyor.

Siyasi örgütlenmelerden bağımsız olma arayışı hakkında birkaç kelime söylemeliyim. Benim iki kürsü hocam (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Teorisi ve İktisadi Doktrinler Tarihi kürsüsü), Sencer Dıvıçioğlu ve İdris Küçükömer, 1960'larda Türkiye İşçi Partisinde aktif siyaset yaptılar. O günleri fırsat buldukça anlatıyorum. TİP, büyük bir siyasi tepişmenin ortasında kaldı: CHP'de “ortanın solu” açılımı, boy boy ve çeşit çeşit juntacılık, Çekoslavakya'nın işgali, Maoculuk, dünyayı saran öğrenci hareketleri ve hepsinin üstüne gelen 12 Mart rejimi TİP'i Moskova çizgisinde marjinal bir parti haline getirdi. O büyük sol birlikteliğin de yerini bir şey almadı. Yani yola çıkarken kendimizi özdeşleştirdiğimiz bir sol

¹ *Toplum ve Bilim*, sayı 100, Bahar 2004, s. 16-20

siyasi örgütlenme yoktu. İlkesi kadar pratiği itibariyle *Toplum ve Bilim* bağımsız bir teorik çabaya tekabül ediyordu.

Ben derginin fiili sekretaryasını üstlendim. Şeklen doçent olmuştum ama fiiliyatta Sencer hocaya asistanlığım esastı; bizim üniversitemizin öyle hoşlukları vardı. Telefon ve mektuplarla yazı kovalardım. Dizgi, matbaa, dağıtım, abone, diğer işlere bakardım. Odalarımız adeta yanyana olduğu için hoca ile her şeyi olduğu gibi *Toplum ve Bilim*'i de aynı mekanda beraberce yaşadım. O sıralarda Osman Arolat'ın bir haber ajansı vardı; Osman'la ahbablığımız İdris hoca üstünden epey eskilere gider, matbaa ve dağıtım işlerini Osman'ın ajansı yükledi. Çok da güzel iş çıkardılar. Benim bildiğim ilk kez bir sol düşünce dergisi insanın görme ve dokunma duyularına hitap edecek şekilde birinci hamur kağıda basıldı. Sencer hocanın bu konuda çok ısrarlı olduğunu, bizim üçüncü dünyacı tipik popülist tavrımızı ve maliyet itirazlarımızı dinlemediğini hatırlıyorum. İlk sayıyı 3.000 bastık ve kısa sürede bitti. Moralimize çok iyi geldi.

Dergi projesinin ortaya çıkışında anahtar isimlerden biri de Tuncay Çavdar'dır. Tuncay daha çok çizdiği birbirinden güzel binalarla meşhurdur; entellektüel birikimi ve *Toplum ve Bilim*'in kurucusu olduğu pek bilinmez. Derginin sorumlu sahibi ve sorumlu yönetmeni Tuncay oldu (devlet memurları olamıyordu). Sencer hoca ile birlikte derginin finansman yükünü paylaştı. Eski zaman, yanılıyor olabilirim ama galiba ilk elde 25.000'er lira verildi (yoksa 250.000 lira mıydı? Şu enflasyonun bize ettiğine bak, kaç para verdiğimizizi bile çıkartamıyoruz). Doğallıkla, kısa süre sonra tekrar para gerekince gene Tuncay'a başvurduk. Bizi elimiz boş göndermedi.

İlk yayın yönetmeni Sencer hocadır. Cevat Çapan, Korkut Boratav ve Çağlar Keyder ilk yayın kurulunun diğer üyeleri idi. Korkut ve Çağlar'ın ilk sayıda yazıları vardı. İşte *Toplum ve Bilim* böyle kuruldu. Kendimizi aniden binlerle satan bir marksist teori dergisinin sahibi ve yöneticisi olarak bulduk.

Tanıl Bora – "Yerli" bir sosyal teori geliştirmek, "Türkiye'nin özgünlüklerine" bakmak... ya da "evrensel kuram"la, "dünya bilgileri"yle hemahenk olmak... Elbette zıtlştırılacak yönelimler değil aslında... fakat sizin *Toplum ve Bilim*'i başlattığınız dönemdeki öncelikleriniz ve o "zamanın ruhu" açısından, bu iki yönelimi nasıl telif ediyordunuz? Öncelikler var mıydı, böyle bir düşünsel gündem var mıydı?

Asaf Savaş Akat – Bence *Toplum ve Bilim*'i ortaya çıkartan siyasi/düşünsel sürecin kilidi Asya Üretim Tarzı – AÜT – tartışmalarıdır. AÜT'ün Türkiye'nin hem sol düşünce tarihi hem de sol siyaseti içindeki önemini her fırsatta vurguluyorum. Burası ayrıntılarına girmenin yeri değil; onları başka yerlerde yazıp söyledim.

AÜT gerçekten çok önemlidir. Teorik düzeyde, çoğu ajitasyon amacı ile yazılmış eski metinleri yalapaşap uygulamanın kolay şablonculuğu kırmak, Türkiye'yi o anda mevcut genel teoriden ayırdeden özellikleri arayıp bulmak, ama aynı anda da genel teoriyi de Avrupa-dışı toplumsal evrim çizgilerinin getirdiği teorik ve ampirik zenginlikle test etme/geliştirmek için büyük bir fırsat sunuyordu. Üstelik, AÜT'ün neredeyse hayati diyebileceğim siyasi çıkarsamaları vardı: Türkiye solunu bugünkü sefaletine götüren, Kemalist jakobenliğin ve devletçiliğin bir varyantı, hatta giderek en tutucu kesimlerinin payandası haline getiren süreci kirabilmenin düşünsel belkemiği olabilirdi.

Maalesef sesimiz, soluğumuz, nefesimiz yetmedi. *Toplum ve Bilim*'de tohumlarını atmaya çalıştığımız fide daha büyümeden kurudu gitti. Önce 70'li yılların eylemsel girdabı, sonra 12 Eylül darbesi Türkiye'yi ve sol düşünce ve hareketi bugünlere getirdi. Sizin de

dediğiniz gibi, her zamanın bir “ruhu” oluyor. Akıntı yeterince güçlü olunca, kürek çeken ne kadar çaba gösterirse göstereceği kayık ilerlemiyor.

Tanıl Bora – *Toplum ve Bilim*'in ilk çıktığı dönemde Türkiye'de sosyal teori uğraşı, dünyadaki düzeyle veya ilgilerle kıyaslandığında nasıl bir durumdaydı; ve bu o zamandan bugüne nasıl, ne şekilde değişti? Provokatif sorulalım: Türkiye'nin sosyal bilimler ortamında bir "taşralılık" sorunu varsa, bu o zaman mı daha çok geçerliydi, şimdi mi? Ya da illa böyle bir mukayese yapmadan, bu bakımdan son 20-25 yılın muhasebesini nasıl yaparsınız?

Asaf Savaş Akat –30 yıl öncesinde çok daha saf ve naif olduğumuzu düşünüyorum. Daha ilk günah işlenmemişti; topluma, toplumu açıklayan bilim ve ütopyalara, toplumu dönüştürecek entelektüel ve siyasi kadroların misyon ve ahlakına, vs. inancımız tamdı. Bazan kendime acaba o günlerdeki cesaret ve coşkumuzun gerisinde cehaletimiz mi yatıyordu diye soruyorum.

Gelelim taşralılık olgusuna: tanımında anakent vardır; anakent yoksa taşra da olamaz. Sol düşüncenin anakenti marksizmdi; başka bir yerde, kapitalizmi, demokrasiyi, sanayiye icadeden toplumların içsel düşüncesi olarak ortaya çıkmıştı. Üstüne, o devirde bizim için örnek teşkil eden bir yerlerde de fiilen iktidara gelmişti. Bu durumda bize onları taklit etmek kalıyordu. Teorik düzeyde çaba Türkiye'nin de marksizmin önerdiği evrim çizgisini doğruladığını kanıtlamakla sınırlanmıştı. Eylemin amacı ise daha önce başarılı olmuş stratejilerden hangisinin ve kimin tarafından Türkiye'ye daha iyi uygulanacağını saptanmasından ibaretti. İşte, taşralılık tam da bu, yani kendi teorik ve pratik bilgini üretmeyi bile denemeden, anakenti taklit ederek varolmaya çalışmak değil midir?

Bugün artık o koşullar değişti. Türkiye ekonomik, siyasi ve düşünsel düzeylerde olgunlaştı; herhalde bizim gibi ve bizimle beraber ülke de büyüdü diyebiliriz. AB üyeliğinin konuşulması, artık Türkiye'nin de varoşunda bile olsa anakente taşındığına işaret ediyor. En az o kadar önemli, dünya değişti. Sovyetler Birliği dağıldı; Doğu Avrupa AB'ye girdi; Çin dünyanın en hızlı kapitalistleşen, hatta giderek Türkiye'ye içeriden ve dışarıdan kapitalistleşme ve sanayileşme örneği olarak tavsiye edilen bir modele dönüştü. Yani sol teori ve eylemin taklit edeceği anakentler kalmadı; Küba gibi açık hava müzelerinin de aslında köy olduğu belirginleşti.

Benim iflah olmaz bir iyimser olduğum biliniyor. Bugün her branşta farklı hız ve yoğunlukta olsa da, Türkiye'nin küresel bilgi üretim sürecinin içinde yer almaya başladığını düşünüyorum. İktisattan örnek verirsek, bir yanda ABD'de radikal iktisat (marksist anlamına kullanılır) öğretisinde önemli köşebaşlarında, aynı anda da IMF, Dünya Bankası, Harvard ve MIT gibi tepe üniversiteler ve Londra mali piyasalarında Türk iktisatçılar görev yapıyor. Örneğin, benim alanımda son dönemin en ilginç açılımlardan biri olan kurumsal iktisadi geliştirenler arasında Acemoğlu öne çıkıyor. Benzer şeyleri sosyolojide, tarihte ve diğer toplumsal bilimlerde izliyoruz. Bütün bunlar ancak yerelle geneli bağdaştırarak ve dünya bilgi üreticisi camiasını muhatap kabul ederek velhasıl taşralı psikoz ve tavrını aşarak yapılabilir.

Bu noktaya gelmesinde *Toplum ve Bilim*'in ne kadar katkısı olduğunu değerlendiremiyorum; duygusal bağlarım nesnel bir bakışı engelliyor. Ama en azından 70'in fırtınalı taşralılığı içinde *Toplum ve Bilim*'in bizzat varolabilmesinin daha sonraki gelişmelerin raslantısal olmadığına, Türkiye'nin anakent yolundaki düşünsel serüveninin yapısal kökenleri olduğuna bir kanıt kabul edilebilir.

Tanıl Bora – *Toplum ve Bilim*'i doğuran neticede Birikim Dergisiydi, dolayısıyla *Toplum ve Bilim* de sol düşünce ortamının içinde, onun içine doğdu. O zaman şunu da düşünmeliyiz: *Toplum ve Bilim*'e girerken, sosyal teori/bilimler ile politika arasındaki ilişkiyi nasıl

tasarlamıştınız? Bu ilişkinin dünyadaki ve Türkiye'deki kuruluş (veya kurulamayış) biçimlerine ilişkin sorunlar tesbit ediyor muydunuz? Ve geçen zamanda bu ilişkinin nasıl değiştiğini (veya değişmediğini) gözlüyorsunuz?

Asaf Savaş Akat – İlk yargıya katılmıyorum. *Toplum ve Bilim*'i Birikim Dergisi doğurmadı. İki olayın aynı anda olması, hatta bu örnekte Birikim önce *Toplum ve Bilim* sonra çıktığına göre, kronolojik sıraları, aralarında bir nedensellik yönü olması için gerekli yada yeterli değildir. Birikim Dergisinin Türkiye'nin sol düşünce ve eylem tarihinde çok özel ve önemli bir yer tuttuğunu o günleri birinci şahıs yaşamış biri olarak iyi biliyorum. Ama kuluvarlar farklıdır. Birikim'in tarihi analizini yapmak bana düşmez; onu içeriden ve çok daha iyi yapacak insanlar var.

Birikim'le *Toplum ve Bilim*'in esas ilişkisi, ikisinin de aynı ortamın ürünü olmalarıdır. Yukarıda ipuçlarını verdik. 60'lar ortasından 70'lerin sonuna kadar giden on-onbeş yıl solun tarihindeki belki de tek teorik ve eylemsel arayış dönemi, adeta bir doğum çağıdır (rönesans diyemiyorum çünkü sözcük daha önceki bir doğumun tekrarını içeriyor halbuki bizdeki bence ilk doğumdur). Yaşam için doğum şart ama sonrası da çok önemli; bizim çocuk da galiba sağlıklı ve güzel doğdu ama sonra büyüyüp serpilemedi, kavruk kaldı.

Bence *Toplum ve Bilim*'in Birikim'den farklı bir siyasi proje taşımamasıdır. Tanım icabı önemli siyasi çıkarımları olabilirdi ve vardı; birine yukarıda değindik. Ama o kadar. Sencer hocanın da farklı düşündüğünü sanmıyorum. Belki hoca bilgi üretimi ile siyaset arasında daha doğrudan bir ilişki tasavvur ediyordu; hatırlamıyorum. Benim toplum hakkında üretilen bilginin toplumun oluşumundaki rolü üstüne görüşlerim zaman içinde az çok aynı kaldı. Bunları *Toplum ve Bilim* sayfalarında yeni tartıştık (95, Kış 2002-2003). Bana sorarsanız, marksist solun düşünsel ve siyasi tarihi, özünde bilgi üretimi ile (bilimle) siyaset (toplum) arasındaki ilişkinin tanımlanmasında yapılan hataların tarihidir. Toplum ve bilimin mutlaka birarada gitmesi gerekir ama geçmişte çok zor gidebildiği de ortadadır. *Toplum ve Bilim* o köprüyü daha iyi kurmayı amaçlayan mütevazî çabalardan biri olarak kabul edilebilir.